

І. А. БАЖОК
(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

ЖАНР ЭСЭ Ў ТВОРЧАСЦІ Р. БАРАДУЛІНА

У артыкуле асэнсоўваюцца эсэ Р. Барадуліна. Вырашаецца праблема жанравай ідэнтыфікацыі маладаследаваных праявічых твораў пісьменніка (“Існасць”, “Жыццё ці паэзія”). Даследуецца структура, мастацкія адметнасці адзначаных твораў, падкрэсліваецца гуманістычны характар эсэ пісьменніка.

Да канца ХХ стагоддзя эсэ як жанр мастацкай літаратуры ў айчыннай навуцы застаецца тэрэтычна неакрэсленым. Асобныя адзінкі жанру даследчыкамі не заўважаюцца. Увогуле, жанравае вызначэнне не з’яўляецца прынцыповым пры складанні мастацкіх збораў твораў. У выніку – эсэ губляюцца ў сферы літаратуразнаўчых даследаванняў, застаючыся жанрава неідэнтыфікаванымі творамі ў зборах праявічых запісаў пісьменнікаў. Аналагічная сітуацыя адбылася, напрыклад, з творчай спадчынай Р. Барадуліна, за паэтычнымі творамі якога малазаўважнай аказалася эсэістыка.

Эсэістычныя творы Р. Барадуліна, прысвечаныя яго сябрам і знаёмым, мастакам і пісьменнікам, носяць мастацка-біяграфічны характар. Філасофскія развагі аб мастацтве, жыцці, радзіме, слове, рэлігіі – неад’емны складнік кожнага твора. У выдавецкай практыцы жанрава неакрэсленыя творы пісьменніка (у першую чаргу – паэта) прынята называць тэрмінам “проза”. Калі пісьменнік – праявік, то такі тэрмін замяняецца на “публіцыстыку” ці “артыкулы”. Рэдкі выпадак, калі рэдакцыйная калегія зборніка вылучае творы як “эсэ” (гэта адбываецца хутчэй за ўсё інтуітыўна). У выпадку з творчай спадчынай Р. Барадуліна некалькі эсэ трапілі ў тую самую “прозу”, якую складаюць літаратурныя біяграфіі (“На радзіме – усё паэзія...” – пра творчасць У. Лісіцына, “Партрэт у верасе пчаліным” – пра А. Вялюгіна, “Не разбіць, не спыніць, не стрымаць...” – пра М. Багдановіча, “О Беларусь, мая шыршына...” – пра У. Дубоўку, “Унучка Францішка Скарыны, альбо Зэк № 0-287” – пра Л. Геніюш, “Трыпціх” – пра В. Быкава і многія іншыя). Творы розныя па напаўненні фактамі і ўспамінамі, аднак ва ўсіх – бачанне чалавечага гуманізму і любоў да мастацкага слова. Свабодная кампазіцыя твораў спрыяе частаму цытаванню вершаў. У большасці выпадкаў цытаты працягваюць наратыўную лінію, а не з’яўляюцца прыкладам ці падмацаваннем сказанага. Назіраецца сінтэз “свайго” і “чужога”, якія разам утвараюць адзіны цэласны твор. Эсэістычныя артыкулы Р. Барадуліна вылучаюцца вобразнасцю, пісьменнік часта звяртаецца да народных выслоўяў, выкарыстоўвае розныя мастацкія тропы. Так, у творы пра Л. Баразну “Ускруціўся ні свет ні зара” аўтар у якасці структураўтваральных элементаў выкарыстоўвае анафару і паралелізм: “Ён быў мулкі ўсім тым, хто прамяняў сумленне беларуса на інтэрнацыянальную ўтульнасць... Ён быў скразняком, які ўварваўся ў душныя ад пакоры і дабрабыту душы... Ён быў смаляком, які гарэў жарка, каб адтавалі заінелыя шыбіны абражаных надзей” [1, с. 424] і г. д.

Эсэ Р. Барадуліна “Існасць” (1995 г.) – адно з найбольш дасканалых у мастацкіх адносінах. Аўтар твора ставіць пытанне самавызначэння нацыі, распрацаванае ўжо ў першым беларускім эсэ І. Абдзіраловічам. Яднае два эсэ і наяўнасць падзагалоўка. Р. Барадулін удакладняе назву фразай “Да абрысаў беларускай душы”. Эсэ мае на мэце данясенне да чытача ідэі самабытнасці нацыі. Яшчэ Суліма ў сваім эсэ “Гэтым пераможаш!...” прыйшоў да высновы адраджэння беларускай нацыі менавіта праз гістарычную спадчыну. Р. Барадулін у “Існасці” раскрывае сутнасць беларускай душы, якая ўвасоблена ў першую чаргу ў міфалогіі і мове: “Біяграфічныя звесткі душы народнае ў казках і ў песнях, у прыказках і прымаўках, у абрадах, у календары народным, у захаваным паганстве, дакладней, у жывучых рэштках ягоных” [1, с. 484].

Эсэ складаецца з трох частак. Першая – разважанні аўтара аб душы. Р. Барадулін па-мастацку вобразна характарызуе душу, адухаўляе, малюе яе ў вобразе “касмічнай цыганкі, вандроўніцы” [1, с. 483], якая часова селіцца ў целе чалавека. У гэтым выпадку І. Штэйнер гаворыць пра рэміфалагізацыю, якая “прыводзіць да стварэння новых прастораў нацыянальнай культуры, новых светаў, заснаваных на архетыпічных структурах” [2, с. 111]. Душа ў эсе Р. Барадуліна мае месца пражывання, біяграфію, яна валодарыць над чалавекам і мяняе апаратку ў залежнасці ад носьбіта душы. Такі каларытны вобраз надае эсе яскравы белетрыстычны характар. Акрамя таго, філасофскія разважанні аўтара вельмі вобразныя і па-мастацку насычаныя: “Існасць, душа народа. Паняцці, адцягненыя сваім сэнсам высока і далёка, як зоркі ў нябёсах, і доле, і пад рукою, як апалы яблык, што ў сузор’і да сябе ж падобных на яблыні паўтараў асызальныя зоры” [1, с. 483].

Другая частка – міфічная гісторыя беларускай нацыі, складаецца з дзвюх легенд, адна з якіх перапрацавана Р. Барадуліным у верш. Імкненне аўтара па-мастацку апрацаваць народныя легенды садзейнічае паспяховай мастацкай камунікацыі. Патэнцыйнаму чытачу перадаецца любоў эсэіста да слова, нацыі і гісторыі.

У трэцяй частцы колькасць факталагічнага матэрыялу ўзрастае. Аўтар прыводзіць мноства прыкладаў з народных традыцый, без якіх немагчыма ўяўленне пра нацыю. Паступовае назапашванне фактаў вяртае аўтарскую думку да паняцця “душы”, што з’яўляецца моцным завяршэннем цэласнага эсе.

У эсе “Жыццё ці паэзія” (2000 г.) Р. Барадулін спрабуе пераканаць чытача, што паэзія і жыццё – адзінае цэлае. Пры доказе сваёй ідэі аўтар выкарыстоўвае словы з Евангелля, прыводзіць прыклады з жыцця, разважае аб прычынах фізічнай слепаты ў антычных лірнікаў, дае азначэнні “паэта” і “паэзіі” з індыйскай, грэчаскай, лацінскай моў. Эсэіст прыводзіць неаспрэчныя доказы, якія абвяргаюць звыклыя ўяўленні аб навакольным свеце і жыцці. Напрыклад, Р. Барадулін разбурае ўсталяваную думку пра камп’ютар як бяздушную машыну: “Халодны розумам камп’ютар падспудна імкнецца быць паэтам, бо праграмы яму закладзены зноў жа такі праз слова” [1, с. 490]. Эсе напісана не ад першай асобы, аднак аўтарскае “я” настолькі моцна праяўляецца ў любові да слова, што эсе набывае выразны прыватны, асабісты характар.

Белетрыстычныя эсе Р. Барадуліна прынеслі ў беларускую эсэістыку ўвагу да магчымасцей асобнага слова. Калі А. Бабарэка і А. Разанаў паглыбляюцца ў семантыку слова, раскрываючы яго сэнсавы патэнцыял, то Р. Барадулін выкарыстоўвае слова (мову) у якасці сродку гуманізацыі грамадства.

Спіс выкарыстанай літаратуры

- 1 Барадулін, Р. Выбраныя творы / Р. Барадулін. – Мінск : Кнігазбор, 2008. – 600 с.
- 2 Штэйнер, І. Сповідзь перад богам і людзьмі: беларуская паэзія на стыку тысячагоддзяў / І. Штэйнер. – Гомель : КВПУП “Сож”, 2007. – 174 с.

М. А. ЛАММ
(г. Москва, ИСл РАН)

ОБРАЗ НЕМАНА В ЛИТЕРАТУРЕ ГРОДНЕНЩИНЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА (А. КАРПЮК, Д. БИЧЕЛЬ, Л. ГЕНИЮШ, А. ЧОБАТ)

В статье рассматриваются универсальные, общенациональные и региональные особенности репрезентации образа Немана. Впервые по отношению к западнобелорусской литературе применяется принцип культурного гнезда. Образ